

Lesk a bída hořčičáků

aneb

Z čeho jsme pili, takoví jsme byli

případně

Sklenice od hořčice v zrcadle dějin

Z téměř žádných informací sestavil Albert Salický

(Pracovní verze 8.12.2012)

Úvod

Před nějakým časem jsem byl s dětmi v Technickém muzeu v Brně, kde mají mimo jiné i velkou vitrinu s expozicí bakelitu. Bakelit, první umělá hmota našeho mládí, se dnes intenzivně sbírá. Děti nevěděly, co to je. No přece bakelit, vždyť doma máme ještě bakelitových věcí dost, odpověděl jsem lehkomyslně. Jenže v naší jinak rozsáhlé domácnosti už bakelitu nezbyl ani ždibec. Tak jsem musel na nejbližším bleším trhu koupit takovou tu kulatou červenou misku se šroubovacím víčkem, ve které se prodávalo holící mýdlo, aby děti věděly. Měli tam i klasický bakelitový kapesní mlýnek na kávu *Tramp*, ale ten už se pohyboval cenově v oblasti sběratelů, a to já pro bakelit nejsem.

Přitom jsem si vzpomněl na sklenice od hořčice neboli *hořčičáky*, které byly v 60. letech prakticky všudypřítomné. V domácnostech později už spíše jako odměrky či sklenice pro děti, ale v kancelářích či na chatách ještě jako zásadní kus nádobí.

Sklenice od hořčice čili hořčičáky se používaly nejen v kuchyni, ale i v domácí dílně na ukládání šroubků a matic, popřípadě se v nich odmočovaly štětce a míchaly různé přípravky. Mezi zahrádkáři bylo například známo, že je třeba postřiku proti mandelince dávali hořčičák na konev, jinak je to neúčinné. Ale v nejslavnějších dobách tyto sklenice sloužily domácí i kancelářské gastronomii. Tradičně se do nich dělala černá káva, ta česká, rozemletá zrnka zalitá horkou vodou. A říkalo se, že je třeba při zalévání kávy vroucí vodou nechat ve sklenici kávovou lžičku, ta prý odvede teplo a sklenice nepraskne.

Já pamatuji jak sklenice starší, kónické, tak samozřejmě ty novější, mírně zaoblené. A tak jsem se rozhodl, že si hořčičáků pořídím celou sadu a budu v nich hostům nabízet drinky. Netušil jsem, že sklenice už české domácnosti opustily. Říkal jsem si, že bych mohl bych vyrazit na venkov a navštívit všelijaké ty tetičky a kmotry, ale ani to dnes není řešení. Každý jen vypráví, jak vyklízel byt po babičce a nešťastné hořčičáky naházal do popelnice!

Už jsem v životě sbíral leccos. Vždy, když se něco sbírá, se objeví spousta literatury. Například o modelech aut Matchbox či starých fotoaparátech je toho plná knihovna. Začal jsem tedy hledat literaturu i ke sklenicím od hořčice. V internetu se ovšem hledá špatně. Jednak je Hořčičák podivuhodně rozšířené příjmení, dále tak všudypřítomní pejškaři označují barvu svých miláčků (jeden hořčičák ovšem byl i moped zvaný *fichtl*), a velmi často je toto slovo použito jako odměrka (tedy 2 deci) při receptech, opisovaných ze sešitů babiček. Zato literatura veškerá žádná. A tak jsem dospěl k závěru, že chci-li si o hořčičácích něco přečíst, budu to muset sám napsat.

Začnu vzpomínkou, kterou jsem před pár lety zabudoval do své své knihy „Návod k použití rozvedeného muže“. Dovolím si zkráceně citovat podstatné:

Bylo to v polovině sedmdesátých let, Zikmund tenkrát studoval na brněnské univerzitě. Místní předsedkyně fakultní organizace SSM si nějak povšimla jeho výřečnosti a rozhodla se, že jím posílí svoji organizaci. Dotyčného se nikdo neptal, proč také? Taková čest se prostě nedala odmítnout. Naštěstí pro oba (a jak se ukáže i pro jiné) umístila dotyčná soudružka Zikmunda do vedení zájmové komise. Tato komise se měla mimo jiné zabývat i kulturou. Pro Zikmunda i jeho komisi kolegy to však nebylo mimo jiné, nýbrž pouze. A tak se kromě univerzitního plesu a nějakých výletů uskutečnila především jedna akce, na kterou méně senilní účastníci dodnes se slzou v oku vzpomínají.

Jiří Suchý měl tenkrát v Praze velké problémy a nesměl veřejně vystupovat. Uskutečnit veřejnou produkci v Brně, byť pod hlavičkou průkopnických mládežníků, bylo podobně nemožné. Celá akce tedy dostala jiný kabát. Svazáci najali na

brněnské přehradě parník a uspořádali na něm fakultní večírek. Jiří Suchý byl jednoduše pozván jako host.

Parník Praha byl tedy vybaven stolký a objevila se otázka konzumu. Studenti měli vše zajišťovat vlastními silami. Zde se Zikmund dostal do dilematu: na jedné straně chtěl strávit večer co nejbližší panu Suchému, na straně druhé ovšem z prodeje alkoholu kynul možný zisk, což byl faktor v dobách studentských neopomenutelný. Nakonec rozhodl mamon. Bylo nakoupeno víno a další otázkou bylo, z čeho budou účastníci pít. Zikmund a jeho věrný kamarád, dnes vážený pracovník vysoké politiky, se rozhodli pro veřejnou sbírku. Nesbírali však peníze, nýbrž skleničky od hořčice.

Je s podivem, jak malá pozornost je hořčičákům v české literatuře věnována. Těžko říct, zda se za to autoři stydí, nebo již zapomněli. Sklenice od hořčice však byly univerzální kulturou šedesátých let a těžko budou ještě něčím překonány. Za celá léta existovaly pouze dva vzory: starší byla kónická, pozdější se vyznačovala téměř revolučním zaoblením. A tak kamarádi obcházeli brněnské panelákové sídliště Lesná door to door a loudili sklenice. Ukázalo se, že jméno Jiřího Suchého otevírá nejen dveře a lidská srdce, ale i tajné úkryty plné sklenic. Za půl dne bylo vše připraveno, čtyři nákupní tašky byly plné hořčičáků a večírek mohl začít.

Jiří Suchý přijel sám svojí cortinou, z kufru vytáhl banjo a neohroženě se vydal do náruče hlučícího davu. Mělo to být takové posezení, povídání, snad pár písniček a hotovo. Zikmund se tísnil s kolegou v miniaturním baru (dnes by se tam nevešli, starému kamarádovi zničila úspěšná politická kariéra figuru) a prodával litrovky vína na běžícím pásu, vybavuje každého kupce zároveň sklenicemi od hořčice. Jiří Suchý si zatím vytvořil minimální volný prostor kolem své židle, vzal banjo a spustil. Zpívalo se dlouho do noci.

O sklenicích od hořčice dále koluje na webu podivná báseň a zmiňuje se o nich i Bohumil Hrabal, který je nazval *kremžským servisem*. Z novější literatury můžeme citovat třeba Ivana Klímu. V knize *Moje šílené století* čteme na straně 222:

Otevřela jedinou skříň v místnosti, vytáhla z ní láhev rumu a dvě skleničky od hořčice.

Ano, takoví jsme byli. Ale dost nostalgie, teď už budme vědečtí.

Výrobci sklenic

Sklenice na balení hořčice se vyráběly už před válkou a dělají se dodnes. Jak uvádí Jitka Lněničková ve své knize *České a moravské obalové sklo*, sklenice na hořčici pro běžnou spotřebu se začaly vyrábět v 30. letech, většinou ve formě napodobující soudky, ovšem se šroubovacími uzávěry. Kromě toho byla hořčice nabízena i v kelímcích z voskovaného papíru, a možná právě jejich forma vedla k tvaru prvního klasického hořčičáku.

Soustředme se tedy na ty dva základní druhy, silnostěnné a velmi nekvalitní sklenice z 50. a 60. let 20. století o výšce 9,5 cm, vyráběné podle příslušné státní normy, neboť pouze ony masově používaný *hořčičák*, odborně zvaný *odlivka*, reprezentují.

Předchozí sklenice, mnohem pečlivěji vyráběné, často tvarované jako šesti- či vícehran, znají jen skalní sběratelé, a pozdější vlna tenkostěnných sklenic s potiskem Rumcajse či Šmoulů necht' je středem zájmu někoho jiného.

Pravý hrubý tlustostěnný *hořčičák* byl uzavřen plastovým víčkem, na kterém byly natištěny údaje o výrobku a ceně.

Na některých sklenicích byla navíc oválná papírová nálepka. Vzhledem k způsobu využívání sklenic je jasné, že se mnoho nálepek nezachovalo. Zachovaly se však občas zbytky lepidla, které na některých sklenicích tvoří matný náznak jejich tvaru. Lepidlo je velmi tvrdé, nelze ho ani rozpustit ani oškrábat nožem. Patrně se jedná o takzvané vodní sklo, jehož křemičitá podstata časem se sklem splynula.

Tvrdohlavý badatel ovšem stále naráží na informační vakuum. Například označení ministerstva na zobrazené nálepce by mohlo vést k přesnější dataci výrobku. První získanou informací bylo, že veškeré historické podklady ministerstev schraňuje Národní archiv. Odtud přišlo následující sdělení:

Fond Ministerstvo potravinářského průmyslu a výkupu zemědělských výrobků s časovým rozsahem (1945) 1951-1967 (1968) je archivně nezpracovaný, tudíž pro badatele nepřístupný. Máme k němu jen pomocné kartotéky, jejichž obsah je členěn podle druhů zemědělských výrobků, resp. podle organizací, které tyto zemědělské výrobky zpracovávaly: mlékárny, cukovary, pivovary, octárny, moštárny, mlýny, konzervárny apod. Jedná se spíše o proces znárodňování jednotlivých závodů a firem a jejich začleňování do jiných organizací. O výrobě jednotlivých druhů potravinářských výrobků a jejich obalech jsme zmínky v dostupném materiálu nenalezli.

Ministerstvo zemědělství se ozvalo také, a odkázalo na Národní zemědělské muzeum v Praze. Odtud pak přišla informace, že se ministerstvo takhle jmenovalo v letech 1951 - 1967, což je jen o málo přesnější než měření rozpadu radioaktivního uhlíku na lepidle nálepky. Další informace prý nemají, vše převzal Národní archiv. A tak pořád dokola.

Naštěstí existují nadšenci, kteří jsou ochotnější než úředníci muzejí a ministerstev, a navíc umějí hledat v internetu lépe než autor tohoto textu. Jeden z nich poskytl následující informaci:

Ministerstvo potravin. průmyslu a výkupu zemědělských výrobků fungovalo mezi lety 1956, kdy bylo zřízeno a 1959, kdy bylo zrušeno a převedeno pouze na ministerstvo potravinářského průmyslu (výkup přešel na zemědělství), takže sklenička byla zřejmě vyrobena mezi lety 1956 - 59. Ministerstvo se tak rozhodně nejmenovalo celou dobu. Zrušení tohoto názvu je dáno vládním nařízením ze dne 26. června 1959, takže to co přišlo z muzea je informace značně pochybná. Pod tímto názvem ministerstvo fungovalo až od roku 1956, to jsou nejstarší výnosy s tímto názvem. Takže datace by byla v rozmezí cca 3 let (konec roku 1956 - polovina roku 1959).

Tomuto sdělení skvěle odpovídá fakt, že nálepka je na sklenici vyrobené ve formě datované rokem 1957.

Do hořčičáků se občas balila i marmeláda. Nebylo to často, patrně se jednalo o náhradní balení když došly jiné sklenice. Hořčičák pak dostal nálepku příslušné marmelády a pod víčkem bylo navíc na hladinu marmelády položeno ochranné kolečko z pergamenového papíru .

Kromě sklenic s nálepkou existovaly i sklenice, na kterých byl jednobarevný potisk, patrně sítotiskem. Ten se tak snadno nesmyl, přesto jsou potištěné hořčičáky vzácné. Z čehož plyne, že jich nebylo mnoho. Vzhledem k zcela zbytečné pracnosti, nákladům a časovým ztrátám sítotisku (schnutí barvy) lze soudit, že tyto sklenice byly určeny pouze na výstavy nebo k reklamním účelům. K tomuto tématu přispěl vzpomínkou jeden brněnský architekt:

Musím se pochlubit, že jsem se aktivně podílel na zvýšení úrovně obalové techniky plnotučné a kremžské hořčice. Bylo to kolem roku 1968, kdy vznikaly agentury, které

zadávaly různým profesím práci a tu potom výhodně prodaly zadavateli. Jedna z nich se jmenovala Samum, založil ji tehdy v Brně známý podnikavec Pavloušek. Byl to intelektuál s kladným vztahem k výtvarníkům a příbuzným řemeslům. Já jsem ještě jako student uměleckoprůmyslové školy dostal od jeho agentury zadání na grafický návrh potisku hořčičáků. Jednalo se tehdy o grafické zpracování textu s uvedením názvu, tedy HOŘČICE s přívlastkem, dále označením výrobce a dokonce i cenou, protože ta byla neměnná. V té době se velmi uplatňoval sítotisk, takže moje návrhy byly vlastně podklady pro výrobu tiskového síta. Potisk tehdy měl nahradit nalepenou etiketu na sklenici a také se tiskl na plastové víčko, které bylo z nahnědlé poloprůhledné hmoty. Víčko se dost špatně sundávalo a někdy se stalo, že při přehnané snaze překonat jeho odpor se hořčičák smeknul a část obsahu skončila na ručně pleteném svetru. Dostal jsem za tu práci, i když se nakonec můj design nerealizoval, asi 300 Kčs, což bylo celkem dost, šlo za to koupit tři dederonky nebo dámské boty zvané brikety a ještě zbylo na nejmíň dvě flašky luxusního vína Tři grácie.

Tak tedy vzhůru do dalšího hledání kontaktů a informací. Kdo může něco vědět? Sklárný, sklářské školy, jednotlivé konzervářenské závody které se kdysi jmenovaly Fruta, Briliant a podobně? Na většinu dotazů se odpověď nevrátila. Přesto se objevily další informace.

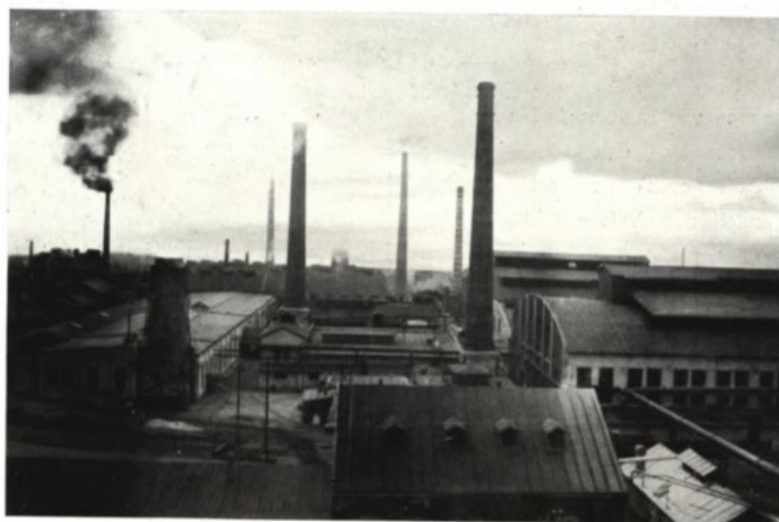
Podle Evy Pánkové z Regionálního muzea v Teplicích byly sklenice na hořčici vyráběny zejména v Rudolfově huti v Dubí u Teplic a v závodě Moravia Kyjov. Celá dlouhá léta vyráběly tyto závody duplicitně lahve na mléko, jogurty, smetanu, likérové lahve a konzervové sklo. Jednalo se o výrobky typizované, to znamená podle jednotných státních norem.

Rovná či kónická sklenice na hořčici byla vyráběna od 50. let a inovovaná, mírně soudkovitě zaoblená, pak snad od poloviny 60. let minulého století. Sklenice byly odlévány či přesněji lisovány na vícepozicových automatických strojích. Potud Regionální muzeum. Následující přehled výroby, tedy toho mála co je zatím známo,

doplnila velice laskavě paní Jitka Lněničková řadou detailních informací, za což jí na tomto místě srdečně děkujeme.

Rudolfova huť v Dubí

Firma Josefa Inwalda zahájila provoz v roce 1906 a vyráběla lisované, foukané užitkové, osvětlovací, lahvové i konzervové sklo. V roce 1907 zakladatel Josef Inwald ve Vídni zemřel a sklárna se přeměnila v akciovou společnost.

Teilansicht des Werkes „Rudolfshütte“, Teplitz.

V roce 1945 došlo ke znárodnění firmy, která si zachovala v názvu jméno svého zakladatele až do roku 1958. Po listopadovém převratu v roce 1989 následovala privatizace. V polovině 90. let minulého století se však možnosti odbytu lisovaného skla značně zhoršily. Nový vlastník byl nucen jeho ztrátovou výrobu koncem roku 1996 zastavit.

Pan Milan Hlaveš, vedoucí sbírky skla a keramiky UPM Praha, sdělil, že v 50. letech byl výtvarníkem na Rudolfově huti Rudolf Schrötter, ale doklad, že on byl autorem, chybí. Ani dnes již zesnulí Rudolf Jurníkl a Václav Hanuš, kteří tam v 50. letech pracovali coby výtvarníci lisovaného skla, si to prý nepamatovali.

Značkou výrobků této sklárny je stylizovaný monogram Josefa Inwalda, který ovšem připomíná spíše zkřížené vycházkové hole. Jinak je tento symbol velmi známý už proto, že každý, kdo v druhé polovině 20. století dopil klasický hospodský půllitr do dna, značku spatřil.

Na sklenicích od hořčice je znak použit v jednoduché formě bez dalších údajů.

Sklenice s tímto označením jsou ovšem dost rozdílné. Sice jsou shodné velikostí, ale liší se jednak silou dna, a dále tvarem a výškou horního okraje, toho, na kterém pak sedělo plastové víčko. Tento okraj je někdy pravidelný (tedy ve svislém řezu), jindy přechází dole v drážku a je všeobecně nestejně vysoký. Naproti tomu dna jsou vnějším tvarem prakticky shodná. Firma měla několik hutí, takže rozdíly mohou být dané různým místem jakož i obdobím výroby. I formy byly dodávány několika specializovanými výrobci, v nichž zřejmě nástrojář formu vytočil podle normy, ale na nějakou tu desetinku milimetru nehleděl. Používané sklo je všeobecně nekvalitní, má různou průhlednost i barevný tón a je obvykle plné chyb, bublinek, nedolitých drážek a podobně, což je pro užitkové sklo té doby charakteristické, využíval se každý zbytek materiálu.

Moravia Kyjov

Firma První česká sklárna Kyjov vyráběla sklenice na hořčici už před válkou. Po válce dostala název Moravia. Od roku 1978, kdy vznikl koncern Sklo Union a zároveň koncernový podnik Obas Teplice, byl závod Moravia přičleněn i přes vnitřní odpor pod podnik Obas. Při privatizaci celého koncernu Sklo Union v r. 1990 byl tento závod také první, který se osamostatnil, nyní je to a.s. Vetropack.

Podnik Moravia měl ovšem řadu závodů, například ÚSO Brno, Rosice nebo Dubňany, které vyráběly podobný sortiment. Nejstarší sklenice jsou tedy kónické, ale dole, jak přechází strana v dno, je hrana mírně zaoblená.

Na fotografii lze vidět označení na dně: 0,2 L a pod tím K 52 A. Podle paní Lněničkové se jedná o sklenice z roku 1952, přičemž K znamená vyrobeno v Kyjově na stroji Amco B, zatímco na fotografii v její knize (str. 192) je D 54 A, což je sklenice vyrobená v roce 1954 v Dubňanech, také na Amco B.

Tvarově shodná je ovšem i sklenice, která nemá na dně vůbec žádné označení. Paní Lněničková ve své knize uvažuje, že se možná jedná o import, protože je vyrobena z netypické skloviny.

U pozdějších a mnohem obvyklejších kónických sklenic už linie strany přechází do dna ostrou hranou jako u sklenic z Dubí. Tyto sklenice byly v Moravii Kyjov na dně označeny písmenem M v trojúhelníku. Další označení je v podstatě dvojí, buď 0,2 L a pod tím (třeba) 65, v trojúhelníku M a pak písmeno A, ve druhé verzi za znakem s M písmeno není. Ono dvojciferné číslo, například tedy 65, označuje rok výroby. Zatím známe rozpětí od 57 (sklenice s nálepkou na obrázku výše) do 66. Písmeno A pak patrně označuje stroj, paní Lněničková se domnívá, že by to mohl být například automat AL-106 nebo Amco B.

Tvar a velikost písmen jsou velmi rozdílné. Ovšem tyto sklenice jsou (bez ohledu na označení na dně) také různé výšky, rozdíl je patrný z obrázku.

Dále mají sklenice rozdílný průměr u dna. I síla a tvar dna se značně liší, jakož i povrch sklenic na pohled i dotek.

Poslední generaci studovaných sklenic tvoří tedy ty mírně soudkovití či zaoblené. Výrobky závodů sjednocených do Moravie Kyjov mají jednotný nápis na dně, pouze M v trojúhelníku a číslo formy.

Tyto sklenice jsou na rozdíl od bohaté variability předchozích kónických sklenic vzhledově nápadně stejné, i když se také liší výškou.

Mají jemně nerovný povrch, mnohem méně kazů, a je vidět, že byly vyráběny v době, kdy se nejen technologie, ale i dostupnost solidního materiálu výrazně zlepšily. Ovšem i zde byla zjevně použita odpadová surovina, o čemž svědčí velmi rozdílný barevný tón.

Pokud se číslování forem týče, tak na jedné formě mohlo být vyrobeno několik desítek tisíc sklenic. Když se forma poškodila nebo opotřebovala, byla vyřazena a nahrazena novou se stejným číslem, těch měla továrna zásobu. Každý automat měl několik sekcí, na kterých byly upevněny stejné formy. Přitom měla každá provozovna vlastní číslování. A formy dodávali různí výrobci. Možná se jednou najde génius, který toto klubko rozmotá, my však buďme vděční i za to málo informací, kterých se nám dostalo.

Na cestě k luxusu

Lidová tvořivost studovaných dob byla výsledkem chronického nedostatku téměř všeho. Kromě všudypřítomných samorostů se kutilové předháněli v nápadech, jak zvýšit užitnou či estetickou hodnotu čehokoliv, co se někde povalovalo. Na stěnách bytů visely obrázky pájené z ohnutých drátů, představující v závislosti na ideologii domácnosti Švejka, Ferdu Mravence, Mickey Mouse nebo svůdnou nahotinku (vybral jsem na ukázkou mimořádně povedený exemplář, už kvůli té plachetnici, která nahatě slečně projíždí mezi půlkami). Vrcholem však byly ostrovy s palmami a roztomilí zajíčci, to vše letované z různě ohnutých vršků od piva. Z plastových bužírek, užívaných k izolaci kabelů, se pletly velikonoční mrškačky, ale i malé kabelky a oplétaly se jimi láhve. Kousky plexiskla se po nahřátí, ohnutí a vyfrézování dvou štěrbin natáhly na řemínek hodinek a chránily jejich sklíčko. Do prázdné láhve od

importované lihoviny se vypilovala štěrbina, kterou bylo možno vhazovat pětadvacetníky a tak nasbírat rodinný poklad. Ostatně pětadvacetník byl důležitou součástí života, neboť se s ním mohl vést lokální hovor z telefonního automatu. Následovaly chemlonové koberečky, vyráběné pomocí obalu od patentní tužky, kterou se vlákno protáhlo, po nahřátí připeklo na podklad a podle tužky zastříhlo na jednotnou délku. A tak není divu, že se takhle kreativní vlna vyřádila i na sklenicích od hořčice.

Estetický efekt byl zprvu dosažen navlečením barevné *drátěnky*. To, čím se při mytí nádobí drhne připálené dno kastrolu, se už tenkrát kromě ocelového drátu vyrábělo z umělého vlákna, zvaného v tuzemsku silon. První polymery měly vůbec zajímavá označení. Již zmíněný bakelit byl nazván podle svého vynálezce, Belgičana Baekelanda. Průhledná fólie, ze které se dělají tenké sáčky, byla zvana igelit podle německého výrobce IG Farben. Tato firma byla po válce rozdělena do menších celků a její jméno vymazáno, protože se mimo jiné zabývala výrobou plynu do příslušných komor. Firma zmizela, název zůstal. Pomník mu postavil i Ivan Mládek v písni Zobali vrabci zobali. První syntetická polyamidová vlákna se u nás objevila po válce v podobě dámských punčoch, které přivezli američtí vojáci. Jejich materiálem byl nylon. Všeobecně se tvrdí, že se jedná o zkratku názvů měst New York a London, ale oficiální stanovisko výrobce, firmy DuPont, to vyvrací. Vlákno bylo původně označováno jako No-Run (run ve smyslu unravel, rozplétat), což pak bylo po diskuzích představenstva v několika krocích postupně změněno na nylon, aby to lépe znělo. (Podobně vzniklo jméno firmy Kodak, které také nic neznamená, ale má symbolizovat cvaknutí závěrky fotoaparátu, stejně jako se označení Ku-Klux-Klan odvozuje ze zvuku natahovaného závěru kulovnice.)

Česká verze polyamidového vlákna byla vyvíjena za války v laboratořích firmy Baťa pod vedením profesora Wichterleho (známého tvůrce měkkých kontaktních čoček) a měla se jmenovat Winop, podle týmu Wichterle, Novotný, Procházka. Když však byla v roce 1950 v Plané nad Lužnicí výroba spuštěna, bylo vlákno pojmenováno Silon, údajně na návrh básníka Vítězslava Nezvala. Mělo to symbolizovat sílu a současně evokovat příbuzenství se slavným nylonem.

Silonová drátěnka byl tvarově asi dvaceticentimetrový rukáv, stočený do prstence jako malý záchranný kruh. Když se částečně rozmotal a natáhl přes hořčičák, vzniklo něco, čemu lze se zařatými zuby říkat vázička nebo pohár na tužky. Vzhledem k barevné paletě drátěnek tak bylo možno ozdobit domácnost celou škálou zářící krásy. Drátěnky překonaly až učitelky ručních prací na základních školách, když donutily své ve nevinné žáky olepit hořčičák (ten rovný) kolem dokola polovičkami rozebraných dřevěných kolíčků na prádlo. Jinou variantou bylo oplácání sklenice cihlářskou hlínou, která se po zaschnutí omalovala vodovými barvami. Jako dárek pro maminku prostě ideální. Vrchol nastal s objevením moduritu, což byla hmota podobná plastelíně, ale kterou bylo možné varem vytvrdit. Tak se z hořčičáku stal základ nejfantastičtějších kreací.

Zůstaňme však u použití pro gastronomické účely. Obliba kávy, vyrobené zalitím mletých zrnec vroucí vodou ve sklenici, narazila na problém uchopení horké sklenice. Kreativní obyvatelstvo se tedy opět vydalo do říše fantazie. Vznikly různé návleky a podstavce, nejdříve pletené z proutí či bužírek, podomácku i v malovýrobě, vrcholem pak byly plastové podstavce s ouškem, které hořčičák opět posunuly o stupeň výš k dokonalosti. A jenom skutečnosti, že tenkrát nebyly na trhu barvy k amatérskému

malování na sklo, můžeme být vděční za fakt, že dnešní sběratel hořčičáků nemá police zaplavené tímto druhem ručních prací. I když i takové tendence se našly, jak informuje jeden z pamětníků:

Jedna moje příbuzná pracovala ve sklárnách ve Valašském Meziříčí a někdy v 70. letech nám věnovala krásnou sadu šesti zdobených hořčičáků, těch zaoblených. Zlacený okraj, zlaté proužky, barevné malování - prostě nádhera. Samozřejmě se jednalo o lidovou tvořivost, nejspíše na úkor pracovní doby, nikoliv o součást výrobního programu podniku...

Jiný pamětník vzpomíná na ironické označení *kremžský servis* následující historkou:

Pamatuji si, že s označením kremžský servis jednou vznikl problém, když v té době nějaký politicky uvědomělý kolega napomínal ostatní, že v Kremlu nic takového nemají, že tam jistě mají lepší sklenice. Chudák vůbec nepochopil, že pojmenování pochází od kremžské hořčice.

Mezinárodní situace

V námi studovaných 50. a 60. letech 20. století byla, jak pamětníkům známo, mezinárodní situace zásadně vážná, často pak i kritická. To ovšem není nic proti tomu, co se děje dnes. Mezinárodní situace je naprosto beznadějná. Badatel se může třeba ugooglovat, nic nenajde. Německy mluvící státy, a tenkrát nás obklopovaly dokonce tři, nemají s pojmem Senfglas spojeno nic, co by hořčičák připomínalo. Podobně naši sousedé ze severu mají své musztardówki zcela jiné. Dokonce ani v Moskvě, kde je prý jinak k mání úplně všechno, o горчичный стакан nezavadíš. Ukrajinské označení není známo, ale asi to nebude jiné. Maďarsky se hořčičák řekne, nebudete věřit, mustárpohár, ale víc informací by z Uhrů nedostal ani sapér Vodička. Což otevírá otázku, odkud by pak pocházely importované sklenice.

Pro účely této studie není Slovensko cizinou, avšak i tam je Horčičák *celkom bežné meno*, a tak badatel najde pouze sympatickou zmínku na facebookové prezentaci prešovské kapely The Strangers, umístěnou s cílem propagovat jejich nové CD, obsahující píseň nazvanou, jak jinak, *Horčičák*. ...

Dále je tam ve zmínce o historii firmy Snico, dříve Stredoslovenské konzervárne a liehovary, n.p., doslova:

Dňa 1. mája v roku 1961 sa na ulici M. Pišúta v Liptovskom Mikuláši začala výroba tradičnej plnotučnej a kremžskej horčice, ktorá sa vyrábala v 70g hliníkových tubách, v 80g plastových kelímkoch a v 200g sklenenom pohári, takzvanej "ruskej Zuzana" a tento pohár sme ľudovo nazývali "horčičák". Na "horčičáku" bolo prvý krát použité zatláčacie viečko, ktoré používame dodnes.

Jinak se prý těmto sklenicím na Slovensku říkalo i *slovenský štamperlík*...

Sběratelství

Lidé sbírají i mnohem horší věci, než hořčičáky. Bylo by tedy velmi nepravděpodobné, že by je někdo nesbíral. Vzhledem k tomu, že při aukcích na Aukru existuje více zájemců, lze předpokládat, že takoví jedinci existují, ovšem

vzhledem k dosaženým cenám, kdy se poštovné blíží ceně zboží, to nebude tak horké. Jediný sběratel, o kterém vím více, je dáma, která zcela svévolně usoudila, že čísel forem na dně sklenic (zajímají ji jen ty zaoblené) je 99 a rozhodla se je všechny mít.

Jak je vidět, má jich už hodně, ale to problém neřeší, protože jak jsem uvedl a jak je vidět i z fotografií, existují sklenice stejných čísel, avšak různého písma, jak byly jednotlivé formy nahrazovány. Ale sběratelství je vždy *Never ending story*. A upřímně řečeno, co více si můžeme přát!

Odměrka

V internetu je citována spousta receptů, ve kterých je hořčičák uváděn jako odměrka v kuchyni našich babiček. Podobná metoda odměřování se už dávno prosadila v USA, kde je v receptech používán pojem šálek (The Cup), což je odborně vzato 237 ml. Hořčičák je značen jako 0,2 litrů, a aby bylo jasno, jak je to míněno, zde je vidět odměřená *dvoudecka* v praxi:

Doporučujeme čtenářům i jiným kuchařům používat zásadně novější, zaoblené sklenice, naplněné po okraj. Od používání sklenic starších, kónických, je třeba upustit. Necht' tyto sklenice přenechají sběratelům, v první řadě samozřejmě autorovi právě čteného pojednání...

Příloha

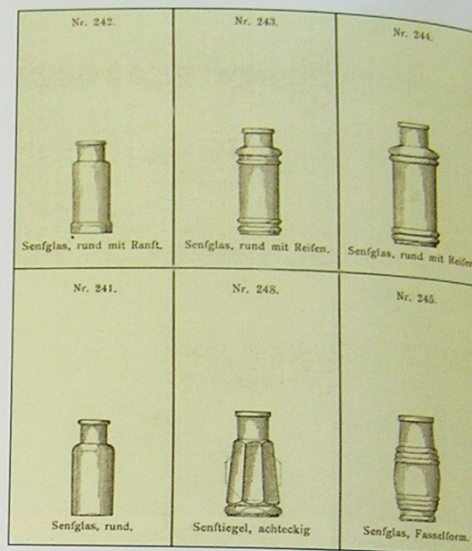
Čtyři podstatné stránky z knihy Jitky Lněničkové

18. 2. Hořčice

Výroba hořčice po francouzském vzoru začala v českých zemích v 50. letech 19. století. Většinou se jí začaly v malém věnovat firmy, které měly blízko k výrobě vinného octa. Čeští výrobci dodávali tekutou hořčici, zatímco například v Anglii převládala v 19. století hořčice v prášku. V 70. letech 19. století byla již hořčice ve městech samozřejmostí a byla vyráběna celá řada druhů. V habsburské monarchii nelze opomenout speciální hořčičí firmy Zeno Görgel z Kremsu (kremžská). V českých zemích byly závody na výrobu hořčice v 19. století soustředěny zejména v Praze, prvním výrobcem zde byla firma C. F. Piering založená v roce 1851 v Karlíně (Praha). Řada firem vyrábějících hořčici, které vznikly v 80. a 90. letech 19. století, měla širší výrobní program – „První teplická továrna na hořčici a mlýny na koření, brí Hermannové v Trnovanech (1886) nebo První slezská továrna na hořčici a ocet, Nissel a Volkmer v Krnově (1886) apod. Další závody přibývaly i v následujících desetiletích a v polovině 30. let 20. století se věnovalo hořčici v českých zemích 25 firem, které vyrobily 300 vagonů různých druhů hořčice ročně.

Až do 30. let 20. století převažovala u hořčice distribuce v dřevěných soudcích a vědrech a v menších kameninových nádobách. Teprve od 30. let se objevují častěji skleněná malospotřebitelská balení. Tvary obalů vycházely zčásti z dřevěných nádob a zčásti byla hořčice prodávána v širokohrdlých sklenicích nebo láhvích. Ve 30. letech se také objevily u hořčice nové materiály – například kovové tuby.

Specifickou skupinu v obalovém skle na hořčici představují nejméně od 80. let 19. století lisované čísky nebo džbánky zpravidla s bohatými dekory. Byly používány při prodeji dražších druhů hořčice. Vyráběla je většina firem, které se zabývaly lisovaným sklem (J. Inwald – Praha, J. Schreiber a synovci, C. Stölzleho synové) a právě u nich musíme hledat tradici „hořčičných servisů“. Ve zjednodušené podobě se s nimi setkáváme jako s běžným obalovým sklem poprvé až kolem roku 1930 v nabídce sklárny v Kyjově. Po druhé světové válce se tento typ obalu v nových podobách stále opakuje vedle komerčních jednocestných balení v běžných širokohrdlých sklenicích nebo v plastických kelímčích a tubách. V současnosti je postavení skleněného obalu u hořčice poměrně pevné a zejména speciality jsou prodávány takřka výhradně ve skle. Plastový obal je zde vyhrazen spíše lacinějším produktům.

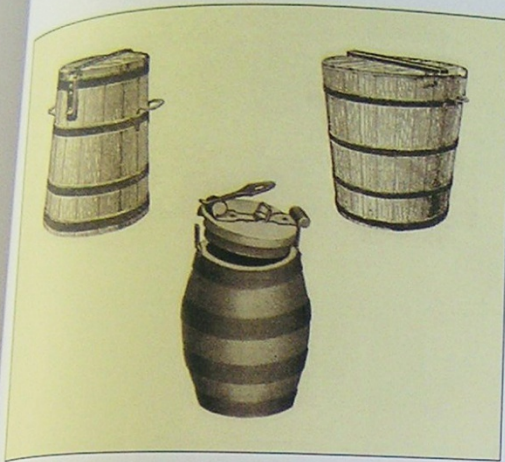

Sklenice na hořčici v nabídce firmy S. Reich & Co., 1902. (SMN) / Jars for mustard in the firm, S. Reich & Co.'s offer, 1902. (SMN)

Sklenice na hořčici s plechovými víčky na závit, reliéfní nápis „Guwa / MOUTARDE AL' ESTRAGON“, asi 30.–40. léta 20. století, v. 6 cm (PMP). Soudky z kameniny nebo skla byly tradičním obalem na hořčici, objevovaly se také kalíšky v podobě věder. Oba tvary evokovaly původní balení hořčice ve větším množství do dřevěných soudků a věder s víky. / Jars with screw metal tops for mustard, embossed lettering „Guwa / MOUTARDE AL' ESTRAGON“, approx. the 1930s–1940s, h. 6 cm (PMP). Kegs from stoneware or glass were typical container for mustard, also cups shaped like tub appeared. Both types evoked the original mustard container – wooden kegs or tubs with lids.

18. 2. Mustard

Tradičně byla hořčice balena do soudků a věder s víky o obsahu 15, 25, 50 a 100 kg. Zpravidla byla v obchodech a restauracích přendávána do kameninových nádob naspoju s kohoutkem, z nichž byla postupně v menších dávkách přeterpávána. Ve 20.–30. letech byla hořčice dodávána také v pohárcích z voskového papíru nebo pergamenu, které byly baleny do celofánu. / Mustard was traditionally contained in kegs or tubs with lids holding 15, 25, 50 and 100 kg. It was usually refilled in stoneware vessels with a tap at the bottom part in shops or restaurants and was gradually pumped in small amounts. In the 1920s–1930s, the mustard was delivered in cups from waxed paper or parchment, which was wrapped in cellophane.

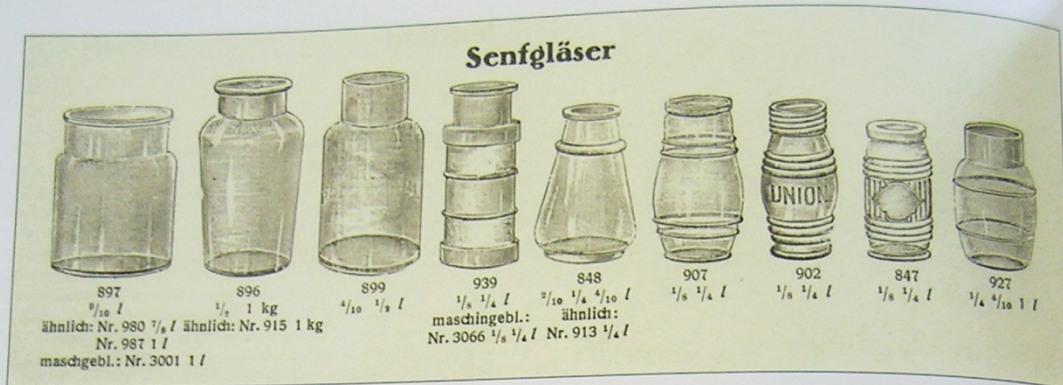
The manufacture of mustard in the French manner began in the Czech lands in the 1850s. First, the firms related to wine and vinegar production began to engage in mustard to some extent. Czech producers marketed liquid mustard, whereas in England, for example, the powder mustard was more popular. In the 1870s, the mustard in towns became common and a number of different types were manufactured. The special mustard by Zeno Görgel, Krems, the Habsburg Monarchy, cannot be omitted. In the Czech lands, the plants for mustard production were concentrated especially in Prague; the firm, C. F. Piering, Karlin (Prague), founded in 1851 was the first. Many firms producing mustard were founded in the 1880s or the 1890s, but they had a wider production programme: for example The first Teplice factory for mustard and mills for spice, Hermanns Brothers, Trnava (1886) or The First Silesian factory for mustard and vinegar, Nissel. They were followed by others in the next decades and in the 1930s, there were 25 firms engaged in mustard with a production of 300 wagons of different types of mustard a year.

Up to the 1930s the mustard was distributed mostly in wooden tubs or in stoneware vessels. From the thirties also small-scale consumption glass containers for mustard appeared. The shapes of containers were partly derived from a shape of wooden vessels, and partly mustard was sold in wide-necked jars or bottles. New materials such as metal tubes were used from the thirties. Press cups or jugs usually decorated with rich decors present a specific group of container glass for mustard. These were used in sale of more expensive sorts of mustard. These were made by most firms producing press glass (J. Inwald – Prague, J. Schreiber and nephews, C. Stölze's sons) – right these are referred to be the origin of „mustard services“. In their simplified form they appeared as ordinary container glass in the offer of the glassworks in Kyjov around 1930. After World War 2 this type of glass was modified and it was used along with one-way containers like common wide-necked jars or plastic tubs or tubes.

At present, the position of glass containers for mustard is stable and mainly specialties are sold entirely in glass. The plastic container is designated for cheaper products.

Potravinářský obal na hořčici byl zpravidla s bayolovým uzávěrem. Zleva: sklenice s víčkem, na etiketě nápis „VELEJEMNÁ HOŘČICE TABULOVÁ ŽIVA“ / Hořčice ZetZet / Koření života / Dr. F. Zátka, v. 8 cm (SMR); uprostřed: sklenice, na etiketě nápis „ROPI / LAHŮDKOVÁ HOŘČICE / DELICATESS SENF“, v. 10,5 cm (SMR); vpravo: sklenice, na etiketě nápis „KREMŽSKÁ HOŘČICE / C. F. PIERING“, v. 7,5 cm (SMR). / A food container for mustard was usually for Bale top. From the left: a jar with a top, lettering „DELICATE MUSTARD / Mustard ZetZet / Life spice / Dr. F. Zátka“ on the label, h. 8 cm (SMR); in the middle: „ROPI / DELICATE MUSTARD / DELICATESS SENF“ on the label, h. 10,5 cm (SMR); on the right: a jar, lettering „KREMS MUSTARD / C. F. PIERING“, h. 7,5 cm (SMR).

Potravinářský obal na hořčici v nabídce firmy J. Rindskopf synové – Teplice, kolem 1930. (SOA-L) /
Food containers for mustard in the firm of J. Rindskopf's sons – Teplice's offer, around 1930. (SOA-L)

V 50. a 60. letech byly vyráběny kónické sklenice (odlivky) na hořčici podle státní normy o obsahu 0,2 litru, vlevo: ve dně značka firmy Inwald, firma VHU Obalové a lisované sklo – sklárna Rudolfova hut v Dubí, v. 9,5 cm (SSB); uprostřed: bez značky, v. 9,5 cm (není vyloučeno, že se jedná o import) (SSB); vpravo: ve dně značka „D 54 A“, v. 9,5 cm (SSB). Jejich tvar byl inspirován zřejmě pergamenovými kelímků z 30. let 20. století. Najdeme je v této době ve výrobním programu všech skláren, které dodávaly potravinářský obal. / In the fifties and sixties, conical glasses (tumblers) for mustard were produced in compliance with the state standard, that means with the contents of 0.2 litre, on the left: the firm Inwald's mark in the bottom, the firm VHU Container and Press Glass – glassworks Rudolfova hut in Dubí, h. 9.5 cm (SSB); in the middle: without a mark, h. 9.5 cm (it might be imported) (SSB); on the right: mark „D 54 A“ in the bottom, h. 9.5 cm (SSB). Their shape was probably inspired by parchment cups from the 1930s. They were in the production programme of all glassworks marketing food containers.

Kónická sklenice na hořčici z nabídkového katalogu Skláren Moravia – sklárna Kyjov, 60. léta 20. století. (SOA-L) / A conical glass for mustard, from a supply catalogue of Glassworks Moravia – glassworks Kyjov, the 1960s. (SOA-L)

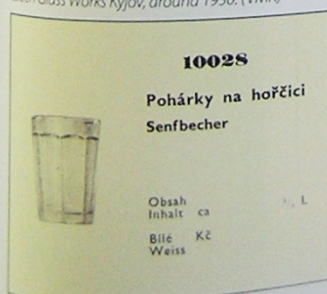

10025
ODLIVKA
0,2 l

Zaoblené sklenice (odlivky) na hořčici o obsahu 0,2 litru začaly být vyráběny po polovině 60. let 20. století. Sklenice z produkce firmy Sklářny Moravia, konec 60. až počátek 70. let 20. století, vlevo: ve dně reliéfní značka sklárny a číslovka „40“; vpravo stejná značka a číslovka „25“; v. 9,5 cm (SSB). / Rounded glasses (tumblers) for mustard holding 0,2 litre were produced from the mid 1960s. Glasses from Glassworks Moravia's production, from the late 1960s and the early 1970s, on the left: embossed glassworks' mark and the numeral „40“; on the right: the same mark and „25“, h. 9.5 cm (SSB).

Sklenice na hořčici o obsahu 1/8 litru.
První česká sklárna Kyjov, kolem 1930. (VMK) /
A glass for mustard holding 1/8 litre, the Premier
Czech Glass Works Kyjov, around 1930. (VMK)

Tenkostěnný potravinářský obal s potisky se začal používat na přelomu 60. a 70. let 20. století nejen na hořčici. Pestré potisky často s pohádkovými postavami zdobily také obaly na ovocné pomazánky. Tyto obaly byly vyráběny o obsahu 0,2 a 0,1 litru a byly uzavírány plochými plastovými víčky. Výrobci potravin je používali do 80. let 20. století. Sklenice na hořčici Bona, firma OBAS – Heřmanova Huť, 70. léta 20. století. (SSB) / A thin-sided food container with prints was used from the turn of the 1960s and the 1970s also for other foods. Colourful prints often with fairy-tale characters decorated containers for fruit spreads. These containers contained 0,2 or 0,1 litre and were flat-plastic-topped. Food producers used them to the 1980s. Glass for mustard, Bona, the firm OBAS – Heřmanova Huť, the 1970s. (SSB)

